

**Eleştirel Yönetim Çalışmalarının Eğitim Yönetimi Alanına
Yansımalarına İlişkin Bir Çözümleme**

An Analysis on The Effect of Critical Management Studies on Educational
Administration

Burak TUTKUN*

Ayhan URAL**

Murat Gürkan GÜLCAN***

Makale Bilgisi

Geliş:21.11.2023

Kabul:12.03.2024

Doi:

10.20296/tsadergisi.1394121

Anahtar Sözcükler:

*Eleştirel yönetim çalışmaları,
eğitim yönetimi,
eleştirel kuram,
yönetim*

ÖZET

Araştırmanın amacı eleştirel yönetim çalışmalarının eğitim yönetimi alanına yansımalarına ilişkin bir çözümleme yapmaktır. Araştırma, “analitik kavramsal araştırma” olarak gerçekleştirilmiş nitel bir çalışmadır. Veriler dokümantasyon yöntemiyle elde edilmiş ve betimsel analiz tekniği ile incelenmiştir. Eleştirel yönetim çalışmaları kavramları ile Türkçe basılan ya da Türkçeye çevirisi yapılan eğitim yönetimi alanı kitapları ve ilgili makaleler ise incelenen dokümanları oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda eleştirel yönetim çalışmalarının ana akım çalışmaların gerisinde kalıp merak ve ilgi cezbedememesi, kendi içerisinde parçalara bölünmüş bir izlenim oluşturması, araştırma tekniklerine özen göstermemesi, ampirik çalışmalara dayanmaması, pratik olmayıp problemleri doğrudan çözmemesi, soyut anlaşılması zor bir felsefi derinliğe sahip olması, dünyanın farklı ülkelerinde değişik şekillerde algılanması; ayrıca eğitim alanında neoliberal politikalarla beraber dershaneler ve özel okullar eliyle eğitimin piyasalaştırılıp devlet okullarının niteliksizleştirilmesi gibi sebeplerden dolayı aslında eğitim yönetimi alanına yansımaları olması beklenen eleştirel yönetim çalışmaları ile eğitim yönetimi alanının birbirinden uzaklaştığı ve eğitim yönetimi alanında işletme yönetimi anlayışının egemen hale geldiği belirlenerek araştırmacılara ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur.

Article Information

Submission: 21.11.2023

Acceptance: 12.03.2024

Doi:

10.20296/tsadergisi.1394121

Key Words:

*Critical management studies,
educational administration,
critical theory,
management*

ABSTRACT

This research aims to analyze the impact of critical management studies on the field of educational administration. This qualitative study was conducted as "analytical conceptual research." Data were collected using the documentation method and analyzed with a descriptive analysis technique. The documents examined include educational administration field books published in Turkish or translated into Turkish that discuss critical management studies and related articles. The findings indicate that critical management studies lag behind mainstream studies and fail to attract significant curiosity and interest. Factors such as the marketization of education and the decline in public school quality due to neoliberal policies favoring private schools have contributed to the disconnect between critical management studies and the field of educational administration. As a result, the understanding of business management has become dominant in educational administration. The study concludes with suggestions for researchers and practitioners to address these issues.

* Gazi Üniversitesi Eğitim Yönetimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Milli Eğitim Bakanlığı, Tokat, b.tutkun60@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4354-0325>

** Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, urala@gazi.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2548-3745>

*** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, mgulcan@gazi.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3032-4383>

Atf İçin

Tutkun, B., Ural, A. & Gülcan, M. G. (2024). Eleştirel Yönetim Çalışmalarının Eğitim Yönetimi Alanına Yansımalarına İlişkin Bir Çözümleme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 28(2), 593-608. doi: 10.20296/tsadergisi.1394121

GİRİŞ

Toplumsal bir eleştiriyi izah ederek geleneksel kabullere karşı çıkan; eşitlik, adalet ve özgürlük gibi kavramlara dikkat çekip bu kavramları öne çıkartan eleştirel kuram, insancıl ve demokratik bir düşünce sistematiğidir. Eleştirel kuram; yerleşik paradigmayı yıkarak alana orijinal, sıra dışı bir pencere açmış ve birçok farklı bilim dalını da etkilemeyi başarmıştır (McLaren, 2003). Eleştirel yönetim çalışmaları ise eleştirel kuramın yönetime ilişkin fikirlerinin yansımalarıyla ortaya çıkmış bir alan olup 1980’li yılların sonundan günümüze değin özellikle Kuzey Amerika ile Avrupa’daki bir dizi konferans ve akademik yayınlara hem yönetim bilimi hem de eğitim yönetimi gibi diğer bilim dalları için kayda değer bir araştırma alanı haline gelmiştir (Alvesson & Willmott, 2003). Ancak yapılan alanyazın taramasında eleştirel kurama dayalı olan eleştirel yönetim çalışmalarının eğitim yönetimi alanına yansımalarını ortaya koyan detaylı, irdelleyici bir araştırmayla karşılaşılmamıştır.

Bu kapsamda mevcut araştırmada öncelikle eleştirel yönetim çalışmalarının ve eğitim yönetimi süreçlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için “Eleştirel Kuram”a, “Frankfurt Okulu”na ve “Eleştirel Yönetim Çalışmaları”na değinilecek; daha sonra ise “Eğitim Yönetimi Alanı” hakkında bilgi verilecektir. Son kısımda ise eleştirel kurama dayalı olan eleştirel yönetim çalışmalarının eğitim yönetimi alanına yansımaları üzerine bir çözümleme yapılarak bazı çıkarımlarda bulunulacaktır.

Eleştirel Kuram ve Eleştirel Yönetim Çalışmaları

Bilim; geçmişten günümüze gerek sosyal bilimlerde gerekse de fen bilimlerinde insanı, yaşadığımız dünya ile çevreyi anlamlandırmak ve yorumlamak için çeşitli kuramlardan yararlanmıştır. Bu kuramlardan birisi de teolojiye ve metafiziğe başkaldıran, gözlem ile somut verilere dayanıp doğrulanabilir olan pozitivist yaklaşımdır. Pozitivist yaklaşım; bilimsel olmayan bilgileri temelsiz ve boş olarak görmüş, böylece bilgi ve fikir dünyasında aydınlanmaya kapı aralamıştır. Ancak paradigmalarda yaşanan bazı değişim ve gelişmeler neticesinde klasik kuramlar eski etkisini yitirmiş, pozitivist kuramlara yöneltilen eleştirilerle beraber ortaya eleştirel kuram çıkmıştır (Demirtaş & Özer, 2015; Demir, 2009).

Beart’a (2010) göre eleştirel kuram, pozitivist anlayışa karşı geliştirilen bir anti-pozitivist başkaldırıdır. Fakat bu başkaldırı da tam anlamıyla pozitivist anlayışı yadsımamış ve pozitivist düşünce yapısının bilim ve düşünce dünyasına getirdiği katkıları kabul etmiştir. Eleştirel kuramcılar, pozitivist anlayışın dar ve kısır bir düşünce yapısına sahip olduğunu ve bu yüzden de sosyal bilimlere sınırlandırdığını iddia etmişlerdir. Kesik’e (2014) göre “Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü” adıyla bilenen Frankfurt Okulunda 1923’te oluşturulan eleştirel kuram, Marksist teoriye muhalif bir Neo-Marksist teori anlayışdır ve pozitivistlikten alternatif oluşturmaktadır. Ayrıca uydurma bir kültür olarak tanımladığı kültür endüstrisine de karşıdır. Frankfurt Okuluyla özdeşleşen eleştirel kuram, zaman içerisinde sosyal kuramların odak noktası haline gelip farklı disiplinleri bir araya getiren bir merkeze dönüşmüştür. Kuramın başlıca temsilcileri Felix Weil, Adorno, Habermas, Horkheimer, Friedrich, Benjamin, Marcuse ve Fromm’dur.

3 Şubat 1923 tarihinde Frankfurt Üniversitesine bağlı olarak kurulan Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan gelişim süreci dört dönemde incelenmektedir (Bottomore, 2016):

1. (1923-1933) Avusturya-Marksçılarıyla yakından bağlantılı olan Carl Grünberg’in yönetimi altında yapılan toplum bilim odaklı çalışmalara ilişkin bir süreci kapsamaktadır.

2. (1933-1950) Yeni Hegelci eleştirel kuram düşüncelerinin rehber ilke olarak aşılandığı, felsefe ve psikanaliz konularının etkisini artırdığı ve Max Horkheimer'la birlikte bazı isimlerin Kuzey Amerika'daki sürgününe ilişkin bir süreci kapsamaktadır.
3. (1950-1970) Max Horkheimer, Herbert Marcuse ve Theodor Adorno'nun sürgün sürecindeki ürettikleri yayınlarla Alman toplumunun düşüncesini etkilemeye başladıkları ve Avrupa'nın birçok noktasına görüşlerini ulaştırarak Eleştirel Kuram'ın etkisini artırdıkları süreci kapsamaktadır.
4. (1970 ve sonrası) Theodor Adorno ile Max Horkheimer'ın vefatıyla birlikte okulun etkililiğini kaybetmeye başladığı, Marksçılık anlayışından kopmaların yaşandığı ve Marx'ın yeniden özgün eleştirisinin yapıldığı Habermas dönemini kapsamaktadır.

Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün gelişim süreciyle ilgili bir değerlendirme yapıldığında, ilk dönemde Grünberg'in Marksizm'in başat ilke olarak benimsendiği araştırma yönelimli bir akademiye ilişkin eğilimi vurguladığı belirtilmektedir. Bu doğrultuda materyalist analizin son derece tümevarımsal olduğu ve Marksizm'in dogmatik olmadığına yönelik bir yaklaşım geliştirdiği açıklanmaktadır. Grünberg'in bu görüşlerinden ilkinin Horkheimer ve diğer enstitü üyeleri tarafından onay olmadığı, ikincisinde ise fikir birliğinin sağlandığı ifade edilmektedir (Jay, 2014). Dolayısıyla Horkheimer'ın yönetici olarak Grünberg'in yerini aldığı ikinci dönemde enstitünün tutumunun daha farklı şekillendiği söylenmektedir. Bu dönemde enstitünün çalışmalarının, tarih ve iktisattan ziyade sosyal felsefeye dayandırılarak geleneksel Marksizm'in incelenmesini öncül hale getirdiği belirtilmektedir. Enstitünün, Horkheimer'ın yönetimi altında kuramsal görüşlerini daha dizgeli bir yoldan ve daha özenli bir biçimde açıklayarak özgün bir düşünce okulu oluşturduğu açıklanmaktadır (Bottomore, 2016).

Bu süreçteki araştırmalardan birinin Horkheimer'ın 1937 yılında yayınlanan "Geleneksel ve Eleştirel Teori" isimli çalışması olduğu söylenebilir. Horkheimer'ın çalışmasında Eleştirel Kuram'ın gerçeğe ilişkin bir ampirik araştırma ile sınırlandırılmaması ve uygulamalı bir bilim olarak haksızlıkla mücadele etmek için toplumsal çatışmalarla ilgilenmesi gerektiği belirtilmektedir. Başka bir anlatımla eleştirel bilimsel anlayışın salt bilginin çoğaltılmasından ziyade, insanı köleleştiren durumlardan kurtarmayı hedeflediği söylenmektedir. Bir diğer çalışmanın 1944 yılında Horkheimer ve Adorno tarafından yayınlanan "Aydınlanma'nın Diyalektiği" olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada, pozitivist medeniyetlerin çöküşü üzerindeki etkisine çeşitli eleştiriler getirildiği açıklanmaktadır. Horkheimer ve Adorno'nun insanların güçlerinin artmasının bedelini güçlerini gösterdiklerine yabancılaşmakla ödediklerine dikkat çekerek II. Dünya Savaşı'nın geride bıraktığı toplumsal gerçeklik hakkında düşünülmesi gerektiği belirtilmektedir (Adorno & Horkheimer, 2010). Başka bir çalışma olarak Marcuse'un 1941 yılında yayınlanan "Us ve Devrim: Hegel ve Toplumsal Kuramın Doğuşu" kitabından bahsedilebilir. Bu çalışmada, Marcuse'un pozitivist bir toplum bilimine karşıtlık olarak diyalektik bir toplum kuramını açıkladığı ifade edilmektedir (Marcuse, 2007). Üçüncü dönemde özellikle Horkheimer, Adorno ve Marcuse'un yaptığı çalışmalarla, insan davranışının herhangi bir boyutunu tanımlama ve doğru ölçebileceği inancındaki pozitivist sosyal bilim geleneğine tepki gösterdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla eleştirel kuramcılarının ilgilerini kapitalizmin değişmekte olan yapısına yoğunlaştırarak bu tahakkümün başkalaşmakta olan formlarını analiz ettikleri vurgulanmaktadır (Kincheloe, 2018).

Dördüncü dönem ve sonrasındaki çalışmalardan birinin ise Jürgen Habermas'ın 1984 yılında yayınladığı "İletişimsel Eylem Kuramı" olduğu belirtilebilir. Bu çalışmada, Habermas'ın geç kapitalist toplumun yüz yüze kaldığı problemlerin daha iyi tahlil edilebilmesi için Marx'ın tarihsel materyalizm teorisinin yeniden inşa edilmesine odaklandığı açıklanmaktadır. Bu doğrultuda Habermas'ın ampirik-analitik (teknik), tarihsel-hermenötik (uygulama) ve eleştirel-öz düşünümsel bilme biçimlerinin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan bir bilme kuramını inşa ettiği ifade edilmektedir (Habermas, 2001). Habermas'ın eleştirel teori perspektifinin, bu ekolün devamı sayılabilecek Weniger, Blankertz, Dahmer, Klafki, Molenhauer gibi diğer isimlerde oldukça yönlendirici bir etki oluşturduğu belirtilmektedir (Berner, 2013). Habermas'ın benimsediği bu

yaklaşım sonucunda Frankfurt Okulunun önemli düşünürleri olan Horkheimer, Adorno ve Marcuse'un izlediği yoldan uzaklaştığı vurgulanmaktadır. Başka bir anlatımla Habermas'ın düşüncesinde Yeni Kantçılığın daha belirginleştiği ve Frankfurt Okulunun Hegelciliğinden uzaklaştığı ifade edilmektedir (Bottomore, 2016).

Eleştirel kuramın hedefi insanı sosyal çevrenin doğal olmayan, dar kalıplarından çıkarmak ve ideolojik kısıtlamalardan kurtararak özgürleştirmektir. Kuramın nihai hedefi ise ideal bir toplum oluşturmak için dünyayı değiştirmektir. Dolayısıyla bu değişimin gerçekleşmesi için eleştirel kuramın bilgiyi, insanı ve toplumu ele alış biçiminin bireyden sosyal gruplara, sosyal gruplardan da tüm topluma yayılması gerekmektedir (Peca, 2000). Başka bir deyişle eleştirel kuram, günümüz modern toplumlarının sıkıntılarını irdelemiş ve bu sıkıntılara çözüm olarak toplumsal bir değişime odaklanmıştır. Bu bağlamda eleştirel kuramcılar; toplumsal tahakkümleri aşarak toplumdaki tüm bireylerin eşit haklara ve bireysel özgürlüğe sahip olduğu, demokratik bir toplum yapısı oluşturma amacını gütmüşlerdir (Layder, 2006).

Caproni ve Prasad'a (1997) göre eleştirel kuramın dört temel çalışma alanı vardır. Bu alanlar herhangi bir durumu, olay veya olguyu bütüncül bir denklemde ele alma anlamına gelen "bütünlük"; dönüşüm uygulamaları manasına gelen "praksis"; gerçeği dizayn edip sürekli takip eden ve gerekli gördüğü değişiklikleri hayata geçiren "sosyal yapı" ve gücü elinde bulunduranların düşünce sistemlerini topluma empoze etmeleri şeklinde tasvir edilen "güç ilişkileri ve ideoloji"dir. Eleştirel kuram; bu konular etrafında siyasal bilimlerden sanata, felsefeden eğitime, sosyolojiden ekonomiye ve teolojiye kadar birçok farklı alana etki etmiştir.

Eleştirel kuramın yönetim boyutunda ise karşımıza eleştirel kurama dayanan modern feminist kuram, post-yapısalcı ile post-Marksist kuramların etkisiyle şekillenen ve ana akım yönetim çalışmalarını eleştirip yöneticinin daha fazla maaş alması, sermayenin emekten üstün olması vb. kabullerine karşı çıkan eleştirel yönetim çalışmaları çıkmaktadır (Dikili, 2013; Hancock & Tyler, 2004). Yönetim alanında her şeyin yolunda ve doğru gitmediğini savunan ve 20. yüzyılın sonlarında İngiltere merkezli yayılan eleştirel yönetim çalışmaları, yönetimi eleştirerek ana akım yönetim çalışmalarına alternatifler sunmuş ve tespit ettiği problemlere çözümler üretmeyi amaçlamıştır (Akella, 2008).

Clegg, Courpasson ve Phillips (2006) de benzer şekilde yönetim çalışmalarının seyrinin ana akım yönetim çalışmaları ile tek düze bir şekilde devam ettiğini; bu durumun bazı yönetim bilimcilerce bir şeylerin eksik olduğu, unutulduğu kaygısını oluşturduğunu ve böylece yeni bir arayışın başladığını ifade etmişlerdir. Söz konusu kaygı ile arayış ise eleştirel yönetim çalışmalarının doğmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda eleştirel yönetim çalışmaları; yöneten ve yönetilene eşit görmekte, yönetilenden yana taraf olmakta ve yönetimin tarafsızlığına karşı çıkmıştır. Adler, Forbes ve Willmott'a (1993) göre eleştirel yönetim çalışmalarının hareket noktası, ne yöneticilerin şahsi hataları ne belli başlı kuruluşlar ne de kötü yönetimdir. Eleştirel yönetim çalışmaları, söz konusu hatalı yöneticilerin ve kötü yönetim anlayışının oluşturup yeniden ürettiği çevresel yıkıcılığa ve sosyal adaletsizliğe odaklanmıştır.

Grey ve Willmott (2005) ise başlangıçta sadece basit bir terim olarak kullanılan eleştirel yönetim çalışmalarının ilerleyen süreçte el kitapları, ders kitapları ve okuyucular vasıtasıyla özgün bir yaklaşım ve gelenek haline dönüşerek tüm dünyaya yayıldığını fakat yine de Birleşik Krallık ve İskandinavya kaynaklı literatürün yaklaşımın merkezi olduğunu belirtmişlerdir.

Eleştirel yönetim çalışmaları; kesin, salt bilgi yerine yorumlara odaklanmış ve epistemolojik anlamda değişim, eşitlik, özgürleşme gibi kavramları yönetim bilimi alan yazınına kazandırmıştır. Zira eleştirel yönetime göre yönetim; politik, ideolojik ve kültürel bir olgudur. Ayrıca eleştirel yönetim çalışmalarında felsefi tartışmalar da oldukça zengindir. Onlara göre güç, gömülü ve bütünlüktür; bu bakımdan gücün ne olduğundan ziyade ne olmadığı tartışılmakta ve güç araçsallaştırılmamaktadır. Özetle eleştirel yönetim çalışmaları, insanların nesneleştirilmesinden ziyade araçsal akla pratik aklın eklenmesiyle beraber birtakım politik, etik yargılara

ulaşılabileceğini ve böylece hümanist, adil, eşitlikçi, demokrat yeni bir yönetim perspektifi oluşturulabileceğini savunmaktadır (Dikili, 2013; 2014). Bu kısma kadar eleştirel kurama dayalı eleştirel yönetim çalışmaları ile ilgili olumlu bakış açılarına yer verilmiştir. Bulgular bölümünde ise eleştirel yönetim çalışmaları ile ilgili olumsuz eleştirilere de değinilecektir.

Eğitim Yönetimi Alanı

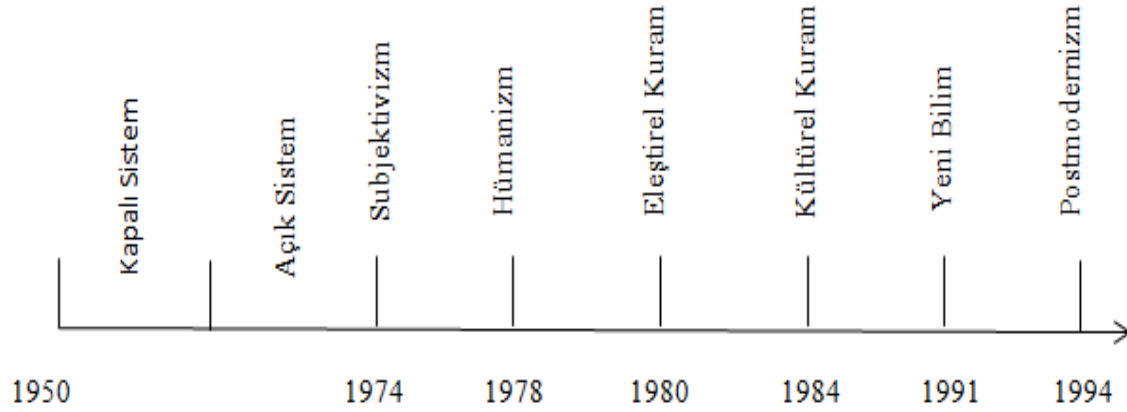
Eğitim bilimi alanı, eğitimde mükemmellik arayışları ile yönetim bilimi alanı arasında ortaya çıkıp gelişen ve okullardaki her türlü yönetsel olgu ile olayları inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanan eğitim yönetimi alanı; bilgiyi üretme, bilgiyi yayma, eğitim öğretim faaliyetleri ve topluma hizmet gibi farklı işlev ve sorumluluklara sahiptir (Özdemir, 2021). Öznesine okulu alan Turan (2021) ise eğitim yönetimini; okul, okullarda bireyler, okulların yapı ve işleyişi, okullarda öğrenme ve öğretme süreci, okullarda liderlik, okul kültürü, okul iklimi, okullarda çatışma, okulların dış çevreleri, okullarda iletişim, okul geliştirme, okullarda motivasyon, okullarda hesap verilebilirlik, okul iyileştirme ile okul değerlendirme gibi konuları analiz edip açıklamak için faydalanılan uygulamalı ve disiplinler arası bir bilim dalı olarak ifade etmiştir.

19. yy.ın son yıllarında bir meslek olarak kendini gösteren eğitim yöneticiliği, 20. yy.ın ilk yarısında özgün bir alan olarak üniversiteler içerisinde yerini almış ve özerkleşme çalışmaları hala devam eden genç bir bilim dalıdır (Özdemir, 2017). Başlangıçta tüm sosyal bilimler alanları gibi eğitim yönetimi alanının da bir bilim dalı olup olmadığıyla ilgili birtakım tartışmalar yaşanmıştır. Fakat günümüzde eğitim yönetimi konularının üniversitelerde bağımsız dersler olarak okutulması, alana ait ana bilim dalı ile bilim dalı başkanlıklarının bulunması, alana özgü bilimsel dergiler ile kitapların yayımlanması ve mensuplarının örgütlenmesi gibi unsurlar dikkate alınarak eğitim yönetimi alanının bir bilim dalı olduğu gerçeği kabul edilmiştir (Balcı, 2008; Bursalıoğlu, 2020). Savaş (2020) da benzer bir bakış açısıyla felsefi tartışmalardan beslenen, işletme ile ekonomi alanlarından etkilenen ve 20. yy.ın başlarında Taylor'un bilimsel yönetiminin etkisi altında kalan eğitim yönetimi alanının; aynı yüzyılın ortalarında işlevselci ekole dayalı "Teori Hareketi" ile beraber ilmi bir zemine oturduğunu ve bir bilim dalına dönüştüğünü ifade etmiştir.

Eğitim yönetimi alanının tarihsel gelişiminin sınıflandırılmasında ise farklı görüşler bulunmaktadır. Söz gelimi Balcı'ya (2008) göre Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da ortaya çıkıp gelişen ve dünyaya yayılan bir alan olan eğitim yönetimi; mesleki bir beceri gerektirmeyen ideolojik dönem, alanın temellerinin oluşturulduğu ve lisansüstü sertifikaların verildiği reçete dönemi, iş insanları yerine bilim insanlarının merkeze alındığı ve tam bir meslekleşmenin sağlandığı bilimsel dönem ile önceki yetiştirme programlarının ciddi şekilde eleştirildiği ve yeni önerilerin sunulduğu diyalektik dönemden oluşmaktadır. Özdemir (2017) ise eğitim yönetimi bilim dalını üç dönemde inceleyip sınıflandırmıştır. Bu dönemler; yönetim bilimi ve ekonomi bilimi kavramlarının eğitim yönetimine uyarlandığı ve eğitim yönetimi alanının temellerinin atıldığı bilimleşme dönemi, görgül çalışmalara dayanan ve değer alanını görmezden gelen pozitivist dönem ile post-pozitivist çalışmaların yer aldığı, ikinci dönemi eleştiren ve entelektüel tartışmaları da içerip ayrışmalara neden olan yorumsayıcı dönemdir. Güngör (2014) de eğitim yönetimi alanındaki paradigma değişimlerini incelediği araştırmasında benzer bir yaklaşımla pozitivist paradigma ve yorumsayıcı paradigma üzerine yoğunlaşmıştır.

Yorumsayıcı bakış açısına vurgu yapan Şişman'a göre bilim felsefesindeki kapsamlı tartışma ve inovasyondan sosyal bilimlerde nasibini almıştır. Auguste Comte'un pozitivistliğine karşı; genellemeleri kabul etmeyen, öznel, nitel, sembolik ve durumsal bakış açısı; tüm alanlarda paradigma değişimine neden olmuştur. Yeni paradigmlar doğal olarak eğitim yönetimini de etkilemiş. Taylor, Fayol ve Weber'e dayanan kökleşik eğitim yönetimi ekolünün yerini neoklasik ve modern kuramlar almıştır (Şişman, 1998). Teori hareketiyle beraber pozitivist çizgiyi benimseyen eğitim yönetimi bilim dalında Greenfield'in "Greenfield Devrimi" adı verilen düşünceleri ile teori hareketi eleştirilmiş ve örgütlerin sosyal yapılardan oluştuğu ifade edilerek ontolojik gerçeklikleri olmadığı dile getirilmiştir. Bu tartışmayı destekleyen Foster ve Bates ise eleştirel teoriyi önceleyip eğitim yönetiminin mevcut genellemelerini ve kavramlarını sorgulamışlardır (Oplatka, 2016).

Evers ve Lakomski (1996) de 1950’li yıllardan günümüze kadar eğitim yönetiminde yaşanan paradigma değişimlerini; eğitim yönetiminin beslendiği subjektivizm, hümanizm, eleştirel kuram, kültürel kuram, yeni bilim ve postmodernizm gibi farklı değişkenlerle açıklayıp kuramlarda yaşanan değişimi Şekil 1’de tarihsel olarak incelemiştir.

Şekil 1. Eğitim Yönetimi Bilim Dalına Etki Eden Kuramların Tarihsel Gelişimi (Evers & Lakomski, 1996:386)

Şekil 1’de de görüldüğü üzere 1950’li yıllarda kapalı sistem ve açık sistem yaklaşımlarının tesirindeki eğitim yönetimi alanı; 1970’li yıllarda daha öznel ve daha insancıl kuramların etkisinde kalmış, günümüze doğru ise postmodernist ekolden etkilenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı eleştirel yönetim çalışmalarının eğitim yönetimi alanına yansımalarına ilişkin bir çözümleme yapıp araştırmacılara ve uygulayıcılara bazı öneriler sunmaktır. Araştırma sonuçları, hem eğitim yönetimi alanı ile eleştirel yönetim çalışmalarının mevcut durumlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak hem de eğitim yönetimi alanının gelişip zenginleşmesi için farklı bakış açılarına kapı aralayacaktır.

YÖNTEM

Bu araştırma, analitik kavramsal araştırma olarak gerçekleştirilmiş nitel bir çalışmadır. Analitik kavramsal araştırmalar; diğer sosyal bilimler alanları gibi eğitim politikası alanında da sofistike yapıları anlamak, açıklamak, yordamak ve kontrol edebilmek için kullanılan yöntemlerden birisidir. Wacker 1998’den aktaran Ural’a (2022:69) göre bilinen konularla tanımlanmış anahtar kavramlar arasında mantıksal bağlantılar ile iç tutarlılıkları gözeterak yeni iç görüler geliştirip eklemeyi amaçlayan bu araştırma türünde denenceler –hipotezler-, genellikle örnekler ve vaka çalışmaları ile mantıksal modellere dönüştürülür.

Eleştirel yönetim çalışmaları kavramları ile eğitim yönetimi alanı kaynakları ise incelenen dokümanları oluşturmaktadır. Söz konusu veriler, dokümantasyon yöntemiyle elde edilmiştir. Belgesel tarama olarak da ifade edilen dokümantasyon yöntemi; çeşitli yazılı, görsel, işitsel dokümanlar ile bina ve heykel gibi kalıntılardan veri toplama tekniğidir. Son derece yaygın olarak kullanılan bu teknikte elde edilen veriler, sistemli bir şekilde incelenmekte ve çeşitli çıkarımlarda bulunmaktadır (Karasar, 2016).

Araştırmada incelenen kitap ve makalelerden oluşan dokümanlara Gazi Üniversitesi online kütüphanesi veri tabanı, Türkçe basılan ya da Türkçeye çevirisi yapılan eğitim yönetimi kitapları ile ilgili makalelerden ulaşılmıştır. Bu veri tabanı, kitaplar ve makalelerin tercih edilmesinde ise

hem daha fazla kaynağın hızlı bir şekilde incelenebilmesi hem de daha ulaşılabilir olmaları etkili olmuştur.

Bu kapsamda alanyazında yapılan taramalar sonucunda incelenen eleştirel yönetim çalışmaları kavramları “özgürleşme (Alvesson & Willmot, 1992), güç (Thompson & McHugh, 1995), söyleşme (Clegg et al., 2006), diyalektizm (Clegg et al., 2006), yabancılaşma (Hodgkinson, 2008)” olarak belirlenmiştir. İlgili kavramlar, eleştirel yönetim çalışmalarının ana kavramları olmaları ve eleştirel yönetim çalışmalarının ruhunu yansıtmaları sebebiyle seçilmiştir. Bu bakımdan araştırma amaçlarına uygun olduğu düşünülmektedir. Araştırmada incelenip doküman incelemesi kapsamında değerlendirmeye alınan kitaplar ise “Eğitim Yönetimi Kuram ve Türkiye’deki Uygulama (Kaya, 1986), Türkiye’de Eğitim Yönetimi (Taymaz & Hesapçioğlu, 1998), Eğitim Yönetimi (Lunenburg & Ornstein, 2013), Eğitim Yönetimi (Aydın, 2014), Eğitim Yönetimi Teori, Araştırma ve Uygulama (Hoy & Miskel, 2015), Eğitim Yönetiminin Mirası (Oplatka, 2016), Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama (Bursalıoğlu, 2020), Eğitim Yönetimi Alanın Temelleri ve Çağdaş Yönelimler (Özdemir, 2021)”den oluşmaktadır. Söz konusu kaynaklar eğitim yönetimi alanı konularını içerisinde barındırıp eğitim yönetimi kavramlarına değinen çalışmalar olmaları ve Türkçe basılan ya da Türkçeye çevrilen eserler olmaları sebebiyle doküman incelemesi kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede araştırma amaçlarına uygun olduğu düşünülmektedir. Bu kitaplar dışında ilgili makalelerden de faydalanılmıştır.

Toplanan verilerin analizinde ise betimsel analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre betimsel analiz; belirli bir çerçeve etrafında elde edilen verilerin işlendiği, tanımlandığı ve yorumlandığı bir analiz tekniğidir. Bu analiz tekniğinde, sistemli ve açık bir biçimde toplanan verilerin değerlendirilmesiyle neden-sonuç ilişkileri kurulur ve birtakım sonuçlara ulaşılır.

Araştırmaların güvenilirliği ve geçerliliği, elde edilen verilerin doğruluğuna ve araştırmanın yapıldığı süreçte kullanılan yöntemlere bağlıdır. Bu yöntemlerden birisi olan çeşitleme yöntemi; araştırmada kullanılan analizlerin farklı yöntemler, veriler, kuramlar ve araştırmacılar tarafından kontrol edilerek gerçekleştirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Çeşitleme yöntemi, araştırmanın sonuçlarının doğru ve güvenilir olmasını sağlamak için oldukça önemlidir (Denzin, 1989). Bu nedenle mevcut araştırmanın veri analizi aşamasında çeşitleme yöntemi de kullanılarak farklı araştırmacıların fikir, öneri ve eleştirilerinden faydalanılmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Günümüzde hala eğitim yönetimi alanının yöntemi, sınırları ve içeriği hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Temsilcileri Hoy ve Miskel olan klasik eğitim yönetimi anlayışının aksine yeni eğitim sosyolojisi; ahlaki boyutu yeniden tartışma konusu yapmış, sosyal oluşumların değerlerden bağımsız açıklanamayacağını belirtmiş, egemen yapıların okul üzerindeki etkilerini incelemiş ve okulun bu etkiden kurtulabilme yollarına odaklanmıştır. Bu bakımdan geçmişte Newton fiziğine dayanan davranış bilimci bir bilim anlayışı olarak değerlendirilen eğitim yönetimi; günümüzde Heisenberg’in “Belirsizlik İlkesi”, “Kuantum Fiziği”, “Görelilik Teorisi” ve yeni eğitim sosyolojisine bağlı eleştirel sosyal teori ile birlikte değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle teorinin yanında uygulama, gerçeklerin yanında değerler ve rasyonalitenin yanında sağduyunun da olduğunun bilincine varılmıştır (Özdemir 2017; Bates, Turan & Şişman, 2001). Şişman (1998) da eğitim yönetimi alanında yaşanan paradigma değişikliklerinin liderlik araştırmalarını etik, kültür ve semboller üzerine yoğunlaştırdığını; nicel araştırma yöntemleri yerine nitel araştırma yöntemlerinin tercih edilmeye başlandığını ve yapılan araştırmalarda okulların sosyal, kültürel, politik çevresinin daha çok dikkate alındığını belirtmiştir.

Bu bağlamda eleştirel kuramın ve dolayısıyla eleştirel kurama dayanan eleştirel yönetim çalışmalarının da eğitim yönetimine yönelik birtakım çıkarımları bulunmaktadır. Demirtaş ve Özer (2015) eleştirel kurama dayanan eleştirel yönetimi benimseyen bir eğitim yönetimi anlayışının, okulun sahip olduğu dinamik yapıyı ve özneliği görmezlikten gelmeyip katılımlı bir yöntemle

hareket ettiğini; adil yönetsel uygulamaları hedeflediğini ve öğrencilerle öğretmenlerin özgür bir düşünce dünyası zenginliğine ulaşmasında aracı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Okul yöneticisi; okulda tasarlayacağı demokratik ortamları bir yandan öğrenci ve öğretmenlerin toplumsal eşitsizlikler karşısındaki farkındalıklarını artırmalı diğer yandan da bu eşitsizliklere karşı bireylerdeki sorgulayıcı, eleştirel düşünce fikrini sürekli motive edip sıcak tutmalıdır. Okul yöneticisi karar verme süreçlerine mutlaka tüm bileşenlerin katılımını sağlamalı; böylece okulda cinsiyet, ırk veya sosyo-ekonomik statü gibi değişkenlere göre yapılan ayrımcı politikalara son verip toplumsal adaleti tesis etmelidir.

Eleştirel yönetime göre okul yöneticisi; toplumun diline hâkim olup örgüt üyelerinin de bu dili kullanmasını sağlamalı, okulda oluşturacağı açık diyalog ortamına tüm üyelerin aktif katılımı için uygun zemini hazırlamalı ve her okulun kendi özel şartları olduğunu bilerek basmakalıp yönetsel davranışlar yerine durumsal bakış açısını okulunda egemen kılmalıdır (Peca, 1991). Ayrıca okul yöneticisi; bireyleri özgürleştirerek ideolojik baskılardan kurtulmalarına yardımcı olmalı, okulda katılımlı bir örgüt iklimi oluşturarak barış ve huzurun hâkim olduğu, toplumsal çatışmaların asgari seviyeye indiği bir toplumsal düzene öncülük etmeli ve en önemlisi de öğrenciler ile öğretmenlerin sosyal, ekonomik, politik sorunlara karşı eleştirel perspektiflerini destekleyerek pekiştirmelidir (Kesik ve Aksu, 2015). Bunun için de öğrencilerin gerek eğitim öğretim süreçlerinin yönetimine gerekse de sınıf ve okul yönetimine iştirakını sağlayarak öğrencilerin eleştirel okuryazarlık becerileri ile okuldaki sorunlara çözümler üretmeli, gerekli düzenleme ve iyileştirmeleri hayata geçirmelidir (Demirtaş & Özer, 2015).

Başka bir anlatımla eleştirel yönetimi özümseyen eğitim yöneticisi; etkili bir müzakereci, titiz bir analizci ve iyi bir gözlemci olup (Bates, Turan & Şişman, 2001) daha eşitlikçi, daha özgür, daha yaşanılabilir ve daha güzel bir dünya için kolektif bir çalışma sorumluluğu almalı, etik değerlere, sosyal adalete ve demokratik haklara gönülden bağlanarak bu yönde bir okul ortamı oluşturmalı ve oluşturduğu bu habitatla beraber tek bir doğruyu kabul etmeyip çoğulculuğa inanan, öncü, dönüştürücü, esnek ve birleştirici bir eğitim lideri olabilmelidir (Murphy, 2002; Kesik, 2014).

Öte yandan eleştirel yönetim çalışmalarının ne olduğunu daha iyi anlamamız, çeşitli analiz ve çıkarımlarda bulunabilmemiz için bilmemiz gereken bazı temel kavramlar da bulunmaktadır. Bu kavramlardan “özgürleşme” birey ve grupların gereksiz toplumsal kısıtlamalardan kurtulup hür bir yapıya kavuşması anlamını gelmekteyken (Alvesson & Willmot, 1992) “şeyleşme” ise felsefe ve sosyal bilimler alanındaki düşüncelerin tarihi bağlamından çıkartılarak bağımsız fikirler olduğuna yönelik bir inanç geliştirilmesidir (Clegg et al., 2006). Diğer bir kavram olan “diyalektizm”, Hegel’in diyalektizminden faydalanılıp mutlak gerçeklikten ziyade gerçeğe aracılık eden tarihsel-bağlamsal bir yorumlama şeklinde tanımlanırken (Clegg et al., 2006) “yabancılaşma” ise işçi ile ürünü arasındaki ilişkinin ortadan kalkması ve kapital düzenin çeşitli enstrümanları aracılığıyla kişinin kendi kimliğini tanıyamaz hale gelip uzaklaşması anlamına gelmektedir (Hodgkinson, 2008). Ek olarak “güç” ise ana akım yönetim çalışmalarındaki kullanımından farklı olarak ölçülebilir tutum ve davranışların dışında örgütsel değerleri tanımlayıp açıklayan ve örgüt üyelerinin gündemini belirleyen bir nosyonu karşılamaktadır (Thompson & McHugh, 1995). Bahsi geçen kavramlar, eleştirel yönetim çalışmalarına özgü kavramlar olup eleştirel yönetim çalışmalarının ruhunu yansıtmaktadırlar.

Ancak Gazi Üniversitesi online kütüphanesi veri tabanı, Türkçe basılan ya da Türkçeye çevirisi yapılan “Eğitim Yönetimi Kuram ve Türkiye’deki Uygulama (Kaya, 1986), Türkiye’de Eğitim Yönetimi (Taymaz & Hesapçioğlu, 1998), Eğitim Yönetimi (Lunenburg & Ornstein, 2013), Eğitim Yönetimi (Aydın, 2014), Eğitim Yönetimi Teori, Araştırma ve Uygulama (Hoy & Miskel, 2015), Eğitim Yönetiminin Mirası (Oplatka, 2016), Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama (Bursalıoğlu, 2020), Eğitim Yönetimi Alanının Temelleri ve Çağdaş Yönelimler (Özdemir, 2021)” eğitim yönetimi kitapları ile ilgili makalelerden yapılan betimsel analiz sonucunda eleştirel yönetim çalışmalarına ait “özgürleşme (Alvesson & Willmot, 1992), güç (Thompson & McHugh, 1995), şeyleşme (Clegg et al., 2006), diyalektizm (Clegg et al., 2006) ve yabancılaşma (Hodgkinson, 2008)” kavramlarının ya hiç olmadığı ya çok sınırlı ve az sayıda olduğu ya da eleştirel yönetim

çalışmalarındaki anlamlarından farklı şekillerde kullanıldığı belirlenmiştir. Bu tespitten yola çıkarak eleştirel yönetim çalışmalarının eğitim yönetimi alanında yeterince yer bulamadığı, tercih edilmediği ve arka planda kaldığına dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Söz konusu çıkarımlar, eleştirel yönetim çalışmalarına dair alanyazında bulunan ve aşağıda özetlenen olumsuz tespitlerle de örtüşmektedir.

Öncelikle eleştirel yönetim çalışmalarının kendi içerisinde stratejik yönetim, pazarlama ve muhasebe gibi farklı alanlarda eleştirilerde bulunup parçalı bir görüntü sergilemesi etkililiğine zarar vermiştir. Ayrıca hem akademik dergi ve kitaplarda hem üniversitelerdeki yönetim bilimi bölümlerinde hem de iş dünyasında ana akım çalışmaların gölgesinde kalarak merak ve ilgi uyandırmaması da eleştirel yönetim çalışmalarını geri plana itmiştir. Öte yandan ilgili çalışmaların araştırma teknikleri kaygısı olmaması, görgül çalışmalara odaklanmaması ve dolayısıyla kolay gözlenemeyen konulara odaklanması da bu durumda başat rol oynamıştır (Dikili, 2013).

Üstelik eleştirel yönetim çalışmalarının bir yandan iş yerindeki problemleri doğrudan çözememesi diğer yandan ise sağlam ve pratik olmayıp daha çok soyut ve felsefi tartışmalar içermesi eğitim yönetimi alanında uygulanmasını zorlaştırmıştır (Clegg et al., 2006). Dikili (2014) de eleştirel yönetim çalışmalarının felsefi yönünün ağır bastığını ve bu sebeple anlaşılmasının güçleştiğini belirtmiştir. Bu yüzden eleştirel yönetim çalışmaları hem kendi savunduğu demokratikleşme ilkesiyle çelişmiş ve halkı bilimsel tartışmalara katamamış hem de böylece mevcut güç ilişkilerinin sürekliliğine neden olmuştur.

Ek olarak eleştirel yönetim çalışmaları; dilden dile, kültürden kültüre ve ülkeden ülkeye de çeşitli farklılıklar göstermektedir. Eleştirel yönetim çalışmalarına yüklenen anlam, bağlam ve uygulama boyutundaki bu farklılaşma (Grey & Willmott, 2005) alanın bilim dünyasındaki bütünlüğünü ve kümülatif ilerleyişini menfi yönde etkilemiştir. Neticede dünyada olduğu gibi Türkiye’de de eleştirel yönetim çalışmaları henüz istenilen seviyeye ulaşamamış ve gerek sahada gerekse de bilim dünyasında ana akım yönetim çalışmalarının egemenliği perçinleşmiştir. Şener (2021) de yaptığı araştırmada Türkiye’de ilgili alanyazın kapsamında sadece birkaç makale ve bildiri bulunduğunu, okutulan ders kitaplarında dahi eleştirel yönetim çalışmalarına yer verilmediğini yani yönetim imgesinin de eleştirilip değiştirilebileceğine yönelik bir farkındalığın oluşmadığını belirtmiştir.

Konunun akademik boyutunu ele alan Aslan (2020) ise akademisyenlerin sadece yaptıkları eleştirilerle alana katkı sağlayamayacaklarını ifade edip uygulama boyutunun altını çizmiş ve artık fildişi kulelerden inilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. İlaveten eleştirel edimsellik yerine topluluk ekonomileri mantalitesinin merkeze alınması gerektiği, kapitalizmin tek yol olmadığı ve çeşitli şekillerde yumuşatılarak kabul edilmesinin bir zorunluluk olmadığı çıkarımlarında bulunmuştur.

Öte yandan mevcut düzenin korunmasına yönelik ideolojik aktarım da eleştirel yönetim çalışmalarına ket vurmaktadır. Özek’e (2019) göre ideolojiler çeşitli enstrümanlarla topluma yayılır ve meşru hale getirilir. Bu enstrümanlardan biri de eğitimidir. Eğitim kurumları; insan sermayesini ekonomiye kazandırır, ideolojik kabullerin devamlılığı ile yeniden üretilmesini sağlar ve güç hiyerarşisini korur. McLaren (2010) de şiddet içermeyen bir muhalefet olarak tanımladığı görüşlerinde; küreselleşme ile kapitalizmin baskın ideoloji ve uygulamalarının yeniden üretilmesi aksiyonlarına karşı bir başkaldırıda bulunmuş ve benzer bir bakış açısıyla siyasal ve ekonomik gücün dağıtılması gerektiğini, bunun için de mücadele edilmesinin zaruri olduğunu dile getirip eğitimin metalastığı eleştirisinde bulunmuştur.

Fırat (2006) ve Illich (2021) de aynı doğrultuda fikirler ileri sürmüşlerdir. Fırat (2006), pozitivist eğitim anlayışının dışardan kontrol edilen “kukla adam”lar yetiştirdiğini dile getirirken Illich (2021) ise okulların toplumda farklı katmanlarda bulunan insanlar arasındaki adaleti sağlayamadığını ve tam tersi bir şekilde yeni adaletsizliklere ve sınıf farklılıklarına ortam hazırlayarak mevcut hiyerarşik yapıyı desteklediğini ifade etmiştir. Ayrıca Illich; okulların eğitim uygulamaları ve öğretim programları aracılığı ile adeta bir fabrika gibi insanları tekdüzeleştirdiğini,

hâkim güce karşı sorgulamayan, düşünmeyen, yumuşak başlı bireyler yetiştirdiğini ve kişisel özgürlükleri sınırlandırdığını belirtmiştir.

Diğer taraftan bürokratik kültürden neoliberal kültüre geçişle birlikte oluşan yeni kamu işletmeciliği konsepti de eleştirel yönetim çalışmalarına büyük zararlar vermiştir. Özelleştirme, serbestleştirme, yerelleştirme, piyasalaştırma gibi çeşitli kavramlarla ilişkilendirilen ve işletmecilik kültürüne dayanan yeni kamu işletmeciliği; her ne kadar yatay iletişimi incelemesi, hesap verebilirlik ve saydamlığa odaklanması ile öne çıksa da bütün bunların yanında ana akım yönetim çalışmalarının kabullerini de sağlamlaştırmıştır. Özellikle personel rejimi ile performans uygulamalarındaki ücretli, sözleşmeli öğretmenlik, ödül ve teşvik sistemi, hizmet alımı uygulamaları ve özel firmalar ile kitap, deneme, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri gibi alanlarda kurulan kamu-özel ortaklıkları hem çalışma barışına zarar vermiş hem de kamusal alanda sermayenin gücünü ve payını arttırmıştır. Bu durum eleştirel yönetim çalışmalarını sekteye uğratmış ve fazla rağbet görmemesine neden olmuştur (Özdemir & Bozkurt, 2015). Dikili (2013) de yaptığı araştırmada yönetim ile sermayenin arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çekip aynı noktaya parmak basmıştır.

Karaboğa (2018) da küreselleşmenin hız kazanmasıyla yayılan neoliberal politikaların okullardaki yansımaları sonucunda eğitimin sadece fayda-maliyet analizine göre yürütülmesine, parasal bir getiri kaynağı olarak görülmesine ve dolayısıyla okulların da kazanç amacı güden birer ticarethane şekli almasına yönelik aynı doğrultuda eleştirilerde bulunmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin sonucunda okullar arasındaki niteliksel farkların daha da belirginleşmesi ve maddi durumu “iyi” olan öğrencilerin “kaliteli” okullara, “kötü” olan öğrencilerin ise “daha az kaliteli” okullara gidebilmesi; fırsat eşitliği ile eşit ve parasız eğitim hakkını zedeleyerek eğitim yönetimi uygulamaları ile eleştirel yönetim çalışmalarının prensiplerini birbirinden iyice uzaklaştırmıştır.

Neoliberal politikaların eğitim sistemine etkileri üzerine Ural (2016) da çeşitli çalışmalarda bulunmuş ve özel okulları birer “Truva Atı” olarak irdeleyip bu okulların öğrencileri; insanileştirmek yerine yabancılaştırarak yalnızlaştırdığını, ticarethane anlayışıyla yönetilip sadece belirli kesimlere hizmet ettiğini ve pedagoji yerine kar-zarar ilişkisine odaklandığını belirtmiştir. Ayrıca Ural’a (2012) göre devletin verdiği eğitimin niteliği gittikçe zayıflamış ve “iyi eğitim” almak isteyen bireyler de farklı arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu durum ise eğitimin piyasalaştırılmasına ve dershaneler ile özel okulların yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Dikili’ye (2013) göre bütün bu olumsuzlukların yanı sıra eleştirel yönetim çalışmalarının ana akım yönetim çalışmaları çerçevesinde oluşan mevcut sistemi kanıksamaya başladığı, reddetmediği ve yeniden inşa etmeyi amaçladığına yönelik çıkarımlarda da bulunmaktadır. Bu görüş Feyerabend’in bilim felsefesine yönelik görüşleri doğrultusunda “bilimsel anarşizm” olarak ifade edilen ve bilim insanının karşıt görüşleri deneyerek kendi düşünce sistematiğini geliştirebileceğine yönelik paradigmasıyla açıklanmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bilim felsefesindeki tartışmalar, toplumsal değişim ve teknolojiye hızlı dönüşümle ortaya çıkan pozitivist ötesi bir paradigma olan eleştirel kurama dayalı eleştirel yönetim çalışmaları; nicelikten çok niteliği öne alması, klasik yönetim tarzını reddetmesi ve toplumsal eşitliğe odaklanmasıyla öne çıkmıştır. Eleştirel yönetim çalışmalarının sahip olduğu durumsal, adil, demokratik ve özgürlükçü praksis; yerleşik paradigmaya başkaldırarak alana orijinal, sıra dışı bir pencere açmış ve okulları değiştirerek toplumu değiştirmeyi amaçlamıştır.

Eleştirel kurama dayanan eleştirel yönetim çalışmaları, eğitim yönetimi için yeni bir okul ortamı ve özgün bir okul müdürü dizayn etmiştir. Eleştirel yönetimi özümsemiş bir okul müdürü; öncelikle insanlara sadece insan oldukları için saygı duymalı, değer vermeli, kimseyi ötekileştirmeyip farklı özelliklere sahip öğrenciler arasında adaleti sağlamalı ve farklılıkları bir zenginliğe dönüştürerek tüm bireylerin fikirlerini önemsemelidir. Diğer taraftan eğitimin; güç sahibi belirli zümrelerin

kültür, ekonomi ve politika ile ilgili ideolojik propaganda alanı olmasını engelleyerek bireylere eleştirel ve yaratıcı bir okul sistemi inşa etmeli, bunun yanı sıra da toplumsal dili kavramalı ve okulunda egemen kılmalıdır. Bu okul müdürü; demokratik, özgürlükçü, adil, hoşgörülü, esnek ve bütüncül bir yönetim tarzı benimsemeli ve okulunda tüm bileşenlerin yönetime katkı sağladığı demokratik yönetimi hâkim kılmalıdır. Ayrıca okulun içinde bulunduğu toplumu ve sosyal çevreyi iyi tanıyıp, doğru analizlerde bulunmalı ve güçlü bir iletişim ağı kurmalıdır. Tek bir doğru yerine birden çok doğrunun olabileceğini idrak etmeli, ezberden ziyade öğrenmenin olduğu öğrenci merkezli bir sistem oluşturmalıdır. Neticede okul müdürü öğrenci ve öğretmenden başlayarak toplumu şekillendirmeli, sosyal adaletin sağlanmasında kolektif sorumluluk olarak ideal bir toplumun inşasında uygulamalı, aktif ve örnek bir rol oynamalıdır.

Ancak yapılan araştırma sonucunda her ne kadar eleştirel kurama dayalı olan eleştirel yönetim çalışmalarının eğitim yönetimi alanına birtakım yansımaları olması beklense de durumun böyle olmadığı, eleştirel yönetim çalışmalarına ait kavramların eğitim yönetimi alanı kaynaklarında ya hiç kullanılmadığı ya çok sınırlı ve az sayıda olduğu ya da eleştirel yönetim çalışmalarındaki anlamlarından farklı şekillerde kullanıldığı belirlenmiştir. Bir taraftan eğitim yönetimi alanında işletme yönetimi anlayışının egemen hale gelmesi, eğitim alanında bağışlar, burslar ve sponsorluklar aracılığıyla mevcut yapıyı koruyan ideolojik aktarımın zirveye ulaşması (Dikili, 2013; Özdemir & Bozkurt, 2015); neoliberal politikalarla beraber dershaneler ve özel okullar eliyle eğitimin piyasalaştırılması ile devlet okullarının niteliksizleştirilmesi (Karaboğa, 2018; Ural, 2012; Ural, 2016) diğer taraftan ise eleştirel yönetim çalışmalarının ana akım çalışmaların gölgesinde kalarak merak ve ilgi cezbedememesi, stratejik yönetim, pazarlama ve muhasebe gibi farklı alanlarda eleştirilerde bulunup kendi içerisinde parçalara bölünmüş bir izlenim oluşturması, araştırma tekniklerine özen göstermemesi, ampirik çalışmalara dayanmaması (Dikili, 2013); pratik olmayıp problemleri doğrudan çözememesi, soyut anlaşılması zor bir felsefi derinliğe sahip olması (Clegg et al., 2006); bütüncül bir yapı oluşturamayıp dünyanın farklı ülkelerinde değişik şekillerde algılanması (Grey & Willmott, 2005); halk tarafından tam olarak anlaşılmasından kaynaklı demokratikleşmeyi sağlayamaması ve böylece mevcut güç ilişkilerinin sürekliliğine etki etmesi (Dikili, 2014) ile akademisyenlerin de sadece eleştiride bulunup uygulama sahasına inmemesi (Aslan, 2020) gibi çeşitli sebeplerden kaynaklı eleştirel yönetim çalışmaları ile eğitim yönetimi alanının birbirinden uzaklaştığı belirlenmiştir.

Araştırmaya ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında eleştirel yönetim çalışmaları; ana akım yönetimi problemin temel kaynağı olarak görüp karşısına almasına, iş görenlerin yanında olup eşitlik, değişim ve özgürleşmeyi savunmasına ve işlevselci epistemolojiyi reddetmesine rağmen hem kendi içerisindeki kısıtlılıkları hem neoliberal politikalar neticesinde gelişen işletme yönetimi anlayışının pratikliği ve ekonomikliği hem de ana akım çalışmaların alandaki hâkimiyeti gibi etkenlerden dolayı ana akım çalışmaların yerini alamamıştır. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar, Dikili'nin (2013) ve Şener'in (2021) alanyazında ana akım çalışmaların egemen olduğu ve eleştirel yönetim çalışmalarının geri planda kalıp alternatif bir yol oluşturamadığı yönündeki araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Diğer taraftan “Paradigma Savaşları” olarak tasvir edilen geleneksel yöntem ve teoriler ile eleştirel, hümanist ve feminist teoriler arasında uzun yıllardır süren gerilim ise bize her bir paradigmanın farklı avantaj ve dezavantajları olduğunu göstermiştir. Okul yaşamı, mevcut yapısı gereği klasik paradigmalara açıklanamayacak kadar karmaşık, geniş ve özeldir (Hoy, 1994). Bu bakımdan geçerliliği ve kullanılabilirliği hakkındaki tartışmaların halen devam ettiği eleştirel yönetim çalışmaları yine de heyecan verici ve dikkate değer bir araştırma alanı haline gelmeyi başarmıştır (Grey & Willmott, 2005). Çoğulculuğa dayanan ileri düzey bir yönetim anlayışını hedefleyerek farklı yaklaşımlar arasındaki tartışmaları teşvik eden eleştirel yönetim çalışmalarının (Adler, Forbes & Willmott, 1993) bazı hususlarla ana akım yönetim çalışmalarına katkıda bulunabileceği gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu çerçevede araştırmacılar ve uygulayıcılar için şu öneriler sunulmuştur.

Eleştirel yönetim çalışmalarının özünü oluşturan eşitlik, adalet, özgürlük vb. olgularla eğitim yönetimi bilimi epistemolojisi zenginleştirilebilir ve alana felsefi bir derinlik kazandırılabilir,

Eleştirel yönetim çalışmalarının hümanist, insana değer veren prensipleri gözetilerek mobbing, örgütsel sinizm, bireysel ve örgütsel tükenmişlik ile örgütsel sessizlik gibi olumsuz durumlar önlenebilir; çalışanların motivasyonları ve örgütsel adanmışlık düzeyleri yükseltilebilir,

Eleştirel yönetim çalışmalarının verimlilikten ziyade niteliği öncesinden yola çıkılıp işletme yönetimi anlayışının eksiklikleri giderilerek nitelikli, yapıcı, etik, insan ve çözüm odaklı bir eğitim yönetimi yaklaşımı oluşturulabilir,

Eleştirel yönetim çalışmalarındaki çalışan odaklı, hoşgörülü, esnek ve bütüncül bakış açısıyla okullardaki açık iletişim kanalları geliştirilip demokratik bir yönetim anlayışının uygulanması güçlendirilebilir,

Araştırmacılar ise eleştirel yönetim çalışmaları gibi farklı paradigmaları ve yeni perspektifleri irdeleyip çıkarımlarda bulunarak eğitim yönetimi alanının gelişip zenginleşmesine katkı sağlayabilirler.

Ek Bilgi

Makaleye yazarlar dışında katkısı olan kişi, kurum ya da kuruluş bulunmamaktadır. Makale herhangi bir projeden üretilmemiştir.

KAYNAKLAR

- Adler, P. S., Forbes L. C. & Willmott, H. (1993). Critical management studies. *Academy of Management Review*, 119-179. <https://doi.org/10.5465/078559808>
- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği* (Çev. N. Ülner & E. Ö. Karadoğan). Kabalıcı.
- Akella, D. (2008). A reflection on critical management studies. *Journal of Management & Organization*, 14(1), 100-110. <https://doi.org/10.5172/jmo.2008.14.1.100>
- Alvesson, M. & Willmott, H. (1992). On the idea of emancipation in management and organization studies. *Academy of Management Review*, 17(3), 432-464. <https://doi.org/10.5465/amr.1992.4281977>
- Alvesson, M. & Willmott, H. (2003). Introduction. M. Alvesson & H. Willmott (Ed.) *Studying management critically* kitabı içinde (s. 1-22). Sage.
- Aslan, A. (2020). Eleştirel yönetim çalışmaları fildişi kulesinden nasıl çıkabilir? Eleştirel edimsellik ve topluluk ekonomileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2), 667-685. <https://doi.org/10.33630/ausbf.696089>
- Aydın, M. (2014). *Eğitim yönetimi*. Gazi.
- Balcı, A. (2008). Türkiye’de eğitim yönetiminin bilimleşme düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54(54), 181-209.
- Bates, R. J., Turan, S. & Şişman, M. (2001). Eleştirel teori açısından eğitim yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28(28), 557-571.
- Beart, P. (2010). *Sosyal bilimler felsefesi* (Çev. Ü. Tatlıcan). Küre.
- Berner, H. (2013). *Pedagojide güncel akımlar* (Çev. Z. Uludağ, Ç. Uğursal & N. Bakır). Nobel.
- Bottomore, T. (2016). *Frankfurt okulu ve eleştirisi* (Çev. Ü. H. Yolsal). Say.
- Bursalıoğlu, Z. (2020). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. Pegem Akademi.
- Caproni, P. J. & Prasad, P. (1997). Critical theory in the management classroom: Engaging power, ideology, and praxis. *Journal of Management Education*, 21(3), 283-292. <https://doi.org/10.1177/105256299702100302>

- Clegg, S. R., Courpasson D. & Phillips N. (2006). *Power and organizations*. Sage.
- Demir, S. A. (2009). Sosyal bilimlere eleştirel bir bakış: Frankfurt okulu ve pozitivism eleştirisi. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2009 (1), 59-73.
- Demirtaş, H. & Özer, N. (2015). Eleştirel kuram açısından eğitim ve eğitim yönetimi. *Journal of Teacher Education and Educators*, 4(2), 205-222.
- Denzin, K. N. (1989) *The research act: a theoretical introduction to sociological methods*. Prentice-Hall.
- Dikili, A. (2013). Eleştirel yönetim çalışmaları ana akım yönetim çalışmalarının yönünü değiştirebilir mi? *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 15(2), 52-62.
- Dikili, A. (2014). Örgütlerde güç kavramı: eleştirel yönetim çalışmaları ile kaynak bağımlılığı yaklaşımı'nın bakışlarına dair karşılaştırmalı bir analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 141-164.
- Evers. C.W. & Lakomski. G. (1996). Science in educational administration: A Postpositivist conception. *Educational Administration Quarterly*. 32(3), 379-402. <https://doi.org/10.1177/0013161X96032003005>
- Fırat, N. Ş. (2006). Pozitivist yaklaşımın eğitim yönetimi alanına yansımaları, alana getirdiği katkı ve sınırlılıkları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 40-51.
- Grey, C. & Willmott, H. (2005). Introduction. C. Grey & H. Willmott (Ed.) *Critical management studies: A reader* kitabı içinde (s. 1-15). Oxford University.
- Güngör, S. (2014). Eğitim ve eğitim yönetiminde paradigmlar. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 1(3), 26-40.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı* (Çev. M. Tüzel). Kabalcı.
- Hancock, P. & Tyler, M. (2004). 'MOT your life': critical management studies and the management of everyday life. *Human Relations*, 57(5), 619-645. <https://doi.org/10.1177/0018726704044312>
- Hodgkinson, C. (2008). *Yönetim felsefesi: örgütsel yaşamda değerler ve motivasyon* (Çev. İ. Anıl & B. Doğan). Beta Basım.
- Hoy, W. K. (1994). Foundations of educational administration: Traditional and emerging perspectives. *Educational Administration Quarterly*, 30(2), 178-198. <https://doi.org/10.1177/0013161X94030002005>
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2015). *Eğitim yönetimi teori, araştırma ve uygulama* (Çev. S. Turan) Nobel.
- Illich, I. (2021). *Okulsuz toplum* (Çev. M. Özay). Şule.
- Jay, M. (2014). *Diyalektik imgelem: Frankfurt okulunun tarihi ve çalışmaları [1923-1950]* (Çev. S. Doğan). Ayrıntı.
- Karaboğa, M. T. (2018). Küreselleşme sürecinin eğitim kurumları üzerindeki etkilerine yönelik bir tartışma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (66), 134-144.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel.
- Kaya, Y. K. (1986). *Eğitim yönetimi: Kuram ve Türkiye'deki uygulama*. Bilim.
- Kesik, F. (2014). Eğitim yönetiminde çoğul bir ses: Eleştirel kuram. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2), 93-133.
- Kesik, F. & Aksu, A. (2015). Eleştirel kuram perspektifinden eğitim denetimine ilişkin bir değerlendirme. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 811-830.
- Kincheloe, J. L. (2018). *Eleştirel pedagoji* (Çev. K. İnal). Yeni İnsan.
- Layder, D. (2006). *Sosyal teoriye giriş* (Çev. Ü. Tatlıcan). Küre.
- Lunenburg, F. C. & Ornstein, A. C. (2013). *Eğitim yönetimi*. Nobel.
- Marcuse, M. (2007). *Us ve devrim: Hegel ve toplumsal kuramın doğuşu* (Çev. A. Yardımlı). İdea.

- McLaren, P. (2003). Critical pedagogy: A look at the major concepts. A. Darder, M. Baltodano, & R. D. Torres (Ed.) *The critical pedagogy reader* kitabı içinde (s. 68-96). Routledge Falmer.
- McLaren, P. (2010). Devrimci eleştirel pedagoji: Neoliberalizmin baskısına karşı mücadele. *Eleştirel Pedagoji*, 2(7), 5-26.
- Murphy, J. (2002). Reculturing the profession of educational leadership: New blueprints. *Educational Administration Quarterly*, 38(2), 176-191. <https://doi.org/10.1177/0013161X02382004>
- Oplatka, I. (2016). *Eğitim yönetiminin mirası*. (Çev. S. Turan, F. Bektaş & M. Yalçın). Pegem Akademi.
- Özdemir, M., & Bozkurt, S. (2015). Eğitim ve okul yöneticilerinin yeni-kamu işletmeciliği anlayışına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42(42), 317-334.
- Özdemir, M. (2017). Eğitim yönetimde epistemik bunalımın arkeolojisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 23(2), 281-304.
- Özdemir, M. (2021). *Eğitim yönetimi alanın temelleri ve çağdaş yönelimler*. Anı.
- Özek, B. Y. (2019). Eleştirel kuram (Frankfurt Okulu) bağlamında ideoloji ve eğitim ilişkisinin çözümlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1535-1557.
- Peca, K. (1991). The effects of applying alternative research methods to educational administration theory and practice. ERIC. ED: 332337.
- Peca, K. (2000). Critical theory in education: philosophical, research, sociobehavioral and organizational assumptions. ERIC. ED: 450057.
- Savaş, G. (2020). Tarihsel seyir içinde eğitim yönetiminin bilimleşme süreci. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 253-266. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3553>
- Şener, E. (2021). Türkiye’de eleştirel yönetim çalışmaları çerçevesinde bir durum çalışması: “Yönetimde eleştirel perspektifler (YÖNEP) Çalıştayı”. *Isparta Okulu Dergisi*, 1(1), 47-65.
- Şişman, M. (1998). Eğitim yönetimde kuram ve araştırmada alternatif paradigma ve yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(16), 395-422.
- Taymaz, H., & Hesapçoğlu, M. (1998). *Türkiye’de eğitim yönetimi*. Kültür Koleji Eğitim Vakfı.
- Thompson, P. & McHugh, D. (1995). *Work organisations: a critical introduction*. Macmillan.
- Turan, S. (2021). *Eğitim yönetimi*. Nobel.
- Ural, A. (2012). Kusurlu kamusal eğitim. *Eleştirel Pedagoji*, 23, 72-72.
- Ural, A. (2016). Özel okul: Kamusal eğitim alanına sokulan truva atı. *Eleştirel Pedagoji*, 45, 55-55.
- Ural, A. (2022). *Bir bilim dalı olarak eğitim politikası*. Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Simsek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

Extended Abstract

This research aims to analyze the reflections of critical management studies on the field of educational administration. Conducted as "analytical conceptual research," this qualitative study gathered data through the documentation method and analyzed it using a descriptive analysis technique. The documents analyzed included concepts from critical management studies, educational administration field books published in Turkish or translated into Turkish, and related articles. Initially, the research addressed the concepts of "critical theory" and "critical management studies" to establish a scientific foundation, followed by an examination of the historical foundations of the "field of educational administration." Subsequently, the study analyzed "the reflections of critical management studies based on critical theory on the field of educational administration." The sources reviewed included Gazi University’s online library database and various key texts such as "Educational Administration Theory and Practice in Turkey" (Kaya, 1986), "Educational Administration in Turkey" (Taymaz & Hesapçoğlu, 1998), and "Educational Administration"

(Lunenburg & Ornstein, 2013), among others. The analysis revealed that concepts central to critical management studies—such as emancipation (Alvesson & Willmot, 1992), power (Thompson & McHugh, 1995), reification (Clegg et al., 2006), dialecticism (Clegg et al., 2006), and alienation (Hodgkinson, 2008)—are either absent, very limited, or used differently in the field of educational administration. This indicates that critical management studies do not have a significant presence in educational administration, remaining largely in the background. This aligns with other literature findings that critical management studies often lag behind mainstream studies and fail to garner substantial interest. Critical management studies, grounded in a post-positivist paradigm, emerged from debates in the philosophy of science, social change, and rapid technological transformation, emphasizing quality over quantity, rejecting classical management styles, and focusing on social equality. These studies propose a situational, just, democratic, and libertarian praxis, challenging established paradigms and aiming to change society through education. In the context of educational management, a school principal who has internalized critical management should respect and value people, ensure justice among diverse students, and value the opinions of all individuals. Such principals should prevent education from becoming an ideological propaganda tool, instead fostering a democratic, libertarian, fair, tolerant, flexible, and holistic management style to which all stakeholders contribute. They should also build a critical and creative school system, understand the social context, and promote a student-centered learning environment that emphasizes understanding over memorization. However, the research found that critical management studies have not significantly influenced educational administration. Instead, the business management approach, supported by neoliberal policies, dominates the field. This is evidenced by the marketization of education, the declining quality of public schools, and the overshadowing of critical management studies by mainstream approaches. Moreover, critical management studies are often criticized for their lack of practical application, philosophical depth, and failure to create a holistic structure, contributing to their limited impact. In conclusion, the limitations of critical management studies, the practicality and economic efficiency of the business management approach, and the dominance of mainstream studies in the field have prevented critical management studies from becoming a viable alternative. Despite their advocacy for equality, change, and emancipation, critical management studies have struggled to replace mainstream approaches. Nevertheless, their potential to contribute to mainstream management studies through pluralistic and advanced management understandings should not be overlooked. Recommendations for researchers and practitioners include developing a qualified, constructive, ethical, human-centered, and solution-oriented educational management approach that addresses the deficiencies of the current business management paradigm.